

پاسخ دوستانه

بناغلی کهزاد!

در شماره ۷۲ مجله شما، دانشمند محترم بناغلی عالمشاهی در اطراف یاد آوریهای ادبی من، شرحی را نوشته اند، که از خواندن آن خیلی خوش شدم. چون نویسنده فاضل مکرراً مرا باظهار نظر دعوت فرموده اند و هم در برخی از موارد نوشتههای من مختصر بود و بنا بران مقاصد آن خوبتر فهمیده نشده، و هم در يك مورد غلطی ... باطبع مقصد نویسنده را دگرگون ساخته است، بنا بر آن تمناست سطور ذیل را نشر فرمائید، تا رفع سوء تفاهم شده باشد.

۱. تبادل:

در مورد استعمال این کلمه بجای مصادر (تبادل یا مبادله) بنده بهمان عقیده ام، که در یادآوریهای ادبی اظهار کرده و استعمال آنرا در کلام پارسی طوریکه اکنون رواج دارد، خلاف مصلحت ادبی میدانم، مثلاً مینویسند: شرح تبادل پول، یا تبادل افکار که درینگونه موارد همان مبادل پول یا مبادل افکار صحیح تر خواهد بود.

نویسنده محترم به نوشته این عاجز دقت فرموده و آنرا بزعم خود شان بدو صورت تاویل فرموده اند، حال آنکه یکی از دو صورت مقصد نگارنده نبود:

الف:

ميفرمايند: "اگر تصور فرمایند ماده بدل بیاب دیگر غیر از مبادل استعمال نشده البته درست نیست ...". این تاویل شان ناشی از عدم دقت است، زیرا من در همانجا گفته ام: "اگر آنرا بیاب تفاعل یا تفاعل ببریم، تبادل و تبدل میگردد ...".

در صورتیکه خود من استعمال ماده مجرد "بدل" را در باین تفاعل و تفاعل مثال آورده ام، چگونه تصور فرموده اند که من استعمال آنرا در غیر باب مفاعله جایز نگفته ام؟

ب:

آنچه درباره زیادت (ت) مره یا نوع در اواخر مصادر نوشته اند از پدیهات است کسیکه در صرف و نحو عربی کمتر بصیرتی دارد این مسئله را می فهمد، ولی اگر آن دوست فاضل دقت فرمایند این گونه مصادریکه در آخر آن تاء مره یا نوع اضافه می شود استعمال آن مخصوص تراکیب زبان تازی است، مثلاً: گویند: اخذت اخذ در مجرد - و انطلقت انطلاقه در مزید فیه.

اکنون اگر همین مصادر را در کلام پارسی بیاوریم، (اخذت و انطلقت) نمیگوئیم، بلکه اخذ و انطلاق میگوئیم و این مقصد مره و نوع که در تازی ذریعه (ت) در تراکیب مخصوص افاده شده، در پارسی بطور دیگری بدست می آید و در ادب قدیم به بسی ازین چنین تعابیر بر میخوریم، مثلاً: مالید مالذنی سخت، خورد خوردنی سخت بسزا. بیهقی مینویسد: بار داد بار دادنی سخت بشکوه.

اگر در اخیر مصدر تبادل يك تا مره یا نوع زیادت کنیم و طوریکه بناغلی عالمشاهی تجویز فرموده اند (تبادل) بگوئیم، باید این مصدر را برای افاده مره و یا نوعیت مانند کلام عرب استعمال کنیم، والا اگر آنرا بطور خاطر خواه در لف تعابیر پارسی هرجائیکه خواسته باشیم بیاوریم، برخلاف ذوق سلیم خواهد بود.

مثلاً: مبادل پول افغانی به کلدار در بانک ممکن است اگر بگوئیم تبادل پول افغانی الخ ... آیا درینجا

از مره و نوعیت کدام یکی اراده شده خواهد بود؟ و کدام ذوق سلیم این مبادله را به تبادلت تبدیل خواهد کرد؟
۲. مطالبه :

در مورد استعمال مصدر مطالبه باب مفاعله، نویسنده فاضل کلام مرا بزعم خود شان تاویل نامطلوبی فرموده و نوشته اند که من باب مفاعله را بمعنی اشتراك فاعل و مفعول حصر دانسته ام. حال آنکه من گفته بودم: "اشترك طرفین از خاصیت های همین بابست" اگر آندوست محترم باین جمله دقت میفرمود بچنین سوء تفاهم نمی افتاد. در صورتیکه من اشتراك طرفین را یکی از خاصیت های متعدد این باب میدانم پس چگونه باب مفاعله را باین معنی حصر خواهم گفت؟

خاصیت های ابواب از مباحث بسیار ابتدائی گرامر عربی است هر طفل مدرسه که فصول اکبری را دیده باشد میتواند بفهمد که این باب به معنی واحدی حصر شده نمی تواند اما آنچه در مورد استعمال مصدر مطالبه مثال داده ام، حکمیت را بذوق سلیم خوانندگان میگذارم، که در آنجا مطالبه کرد را فصیح میدانند یا طلب کرد یا خواست؟
۳. کار دیگر :

درباره این کلمه به عقیده من باوجود دو سند قوی که یکی هم بزمان قبل از بوجود آمدن زبان دری تعلق دارد مورد گفتگوئی نیست، و علاوه بر آن اگر نویسنده فاضل در چند سالیکه بکابل اقامت دارند در محاورت عمومی مردم آن سامان دقتی کرده باشند همین اصطلاح را اکنون هم شنیده خواهد بود. شاید آن فاضل محترم را این اشتباه بعلت عدم بلدیت در محاوره کنونی مردم کابل روی داده باشد، و این را هم باید زیادت کنم که این اصطلاح مرکب عموماً در موارد استعمال می شود که مراد از آن مجامعت شنیع غیر مشروع باشد. بنا بر آن با مقصود خواجه نیز موافقت دارد. و آن مشکلی که بذهن نویسنده فاضل در شرح بیت خواجه روی میدهد، مرتفع میگردد.

اما درباره امثله اینکه در مورد تخصیص برخی از اسماء آورده اند گفته می توانم که نوعیت استعمال مرکبات امتزاجی که صورت علمیت را پیدا میکند، با مرکبات اضافی جداست، کارخانه و تحویلخانه مرکبات امتزاجی است اما کارخانه و تحویل خانه باضافت احکام جداگانه در استعمال عمومی و محاورت روزمره دارد، که درینجا آوردن آن بطور مثال دور از سوق کلام بنظر می آید.

علی ای حال استعمال کار دیگر بصورتیکه در محاوره عمومی و ادب و تاریخ زبان موارد دیگری هم داشته است موزون نخواهد بود، چه گناه میشود که بگوئیم: بوظیفه دیگری زیر نظر گرفته شده!
باز هم اگر آن دوست فاضل را باستعمال آن اصراری باشد و از موارد دیگر استعمال این اصطلاح نترسند، میتوانند ...

۴. درکلمات (برعلیه - برله) :

نویسنده فاضل مطالعات دور و درازی کرده اند و زحمتی را در راه جواز آن بر خود گوارا فرموده اند و مرا حیرت دست میدهد که جناب شان همواره از زبان پارسی بحث میکنند ولی امثله عربی را بطور شواهد می آورند.

میفرمایند (علی) در حالت اسمی مجرور شده می تواند و مثالی از زبان تازی میدهند، ولی این جار و مجرور بھر صورتیکه روا باشد مخصوص زبان تازی است (آنهم در برخی از موارد شاذه) آیا کدام ذوق سلیم و قواعد ادب و فصاحت اجازت میدهد، که (علیه) تازی را بزیر (بر) پارسی بیندازی، حال آنکه تطبیق قواعد جار و مجرور تازی در پارسی که يك زبان آریائی و ماسوای السنه سامی است مشکل خواهد بود و آنچه نویسندگان ما

در زبان پارسی به تقلید تازی جار و مجرور و منصوب و مرفوع ساخته اند، کاریست بی فایده. فاضل محترم (بر) را حرف جر گفته اند، یعنی چه؟ آیا این حرف مانند حروف جارء عربی عملی در مدخول و مجرور خود دارد؟ والا اگر مطابقت معنی را مدار تطبیق این نام قرار میدهند، از موازین علمی السنه دور است، و زبان پارسی که زبانی است آریائی، در قواعد و اصول فصاحت ماسوای زبان سامی تازی است. نویسنده فاضل میفرماید که این دو کلمه از اصطلاحات قضائی است، و در مصطلحات مناقشه نیست. اگر به اساس این قضیه کار بندیم پس باید بسی از اصطلاحات غلط و خلاف ذوق را قبول کنیم، شما بر دارید هزاران قباله که امروز در محاکم ما نوشته میشود ببینید، مینویسند مریمه نامه یا کلثومه. در حالیکه از دیدن چنین چیزی نویسنده فاضل ما اقلأ غشی میکنند، پس آیا چرا بما حق نمیدهند که برخلاف برخی از بدعت های دور از ذوق سطری بنویسیم؟ و چه لازم خواهد بود که برای جواز استعمال (بر علیه - برله) آنقدر تکلف و کد و کاوش کنیم، در حالیکه میتوان گفت: رأی محکمه برخلاف اوست یا بطرف اوست، بعوض اینکه گفته باشیم بر علیه اوست یا برله اوست.

۵. در مسئله حذف افعال و روابط:

باز نویسنده محترم چنگی بدامن عربی زده اند، و آنرا از محاسن کلام عربی شمرده اند، حال آنکه مورد بحث ما زبان پارسی است، که زبانی است آریائی و از خانواده علیحدء السنه که در اصول فصاحت و قواعد و مزایای کلام و دیگر ما لها و ما علیهای زبان قطعاً با السنه سامی و تازی نژاد ربطی پیدا نمی کند، و بسا از مسایل موجود است. که در عربی آنرا از محاسن کلام دانند، حال آنکه آوردن آن در زبان پارسی عیبی خواهد بود. بنابراین حذف مسند و غیره که در معانی تازی از محسنات است در زبان پارسی تطبیق نخواهد شد، و بنا بران اگر به آثار قدماء رجوع کنیم، برای هر جمله فعلی و حکمی آورده اند و این مبحثی است که اگر نویسنده محترم باری به آثار و کتب و نوشته های باستانی زبان پارسی رجوع فرمایند برایشان پدیدار خواهد گشت، که سلف چگونه می نوشتند و خلف چه بدعتها را بوجود آوردند؟

۶. در تعقیب روش قدماء این عاجز عقیده ای دارم که برخلاف برخی از نو پرستان عصر حاضر است، و خیلی افسوس میکنیم، که آن نویسنده محترم نثر بیهقی را با نثر و صاف همدوش قرار داده اند. و بنابراین اولاً باید عرض کنم که لطف فرموده کمی در تاریخ سبکهای نثر پارسی دقیق شوند و باختلاف سبکها نظری بفرمایند.

نثر بیهقی را کاشفی عوض نکرد، بلکه بین این دو نویسنده قرنهای فاصله موجود است و درین قرون متمادی صدها نویسنده دیگر گذشته اند که در تبدیل سبک و تغییر رویه نوشتن دستی قوی داشته اند و کاشفی در دوره اخیر از زله برداران خوان آن نویسندگان بزرگ است.

نویسنده محترم ما که خیلی دلباخته رنسانس و تجدد ادبی است باور خواهند فرمود که شالوده تمام ادب کنونی و نیروی ادبی ما در زبان پارسی بر کار نامه های بلعمی و بیهقی و منهاج سراج و سعدی و فردوسی و حافظ و غیرهم نهاده میشود و ما نمیتوانیم بر ساحت عالی و محضر شریف این بزرگان بتازیم، آنچه جناب عالی بر نوشته ابن سینا در فقرات (مردم دانشجویان - یا چهاران) خورده گرفته و گفته اند که مردم دانشجویان و چهاران بقاعده پارسی صحیح نیست، جرأتی است که ناشی از عدم مطالعه و مزاولت آثار نویسندگان قدیم زبان پارسی خواهد بود، والا اگر آندوست فاضل باری بکتب قدیمه رجوع کنند خواهند دید که بقاعده پارسی همین گونه کلمات صحیح است و ابن سینا در نثر نویسی خود برگزاف نرفته است.

این جرأتی که آن برادر محترم میفرمایند و نوشته استادی مانند ابن سینا را غیر صحیح می پندارند بنده خیلی دلگیر میسازد، استغفرالله من کل ذنب ساحت آن بزرگان بلندتر ازان خواهد بود که من و امثال مرا جرات عبوری بران باشد.

اما آنچه آثار برگزیده باستانی زبان را بمعیار زبان ممسوخ کنونی می‌سنجند، و میخواهند آن زبان پاکیزه را بر محک زبانی که اکنون تکلم میکنیم و یا مینویسیم بزنند، اینهم جوری است بر روح زبان. زیرا زبان کنونی ما بارها بدست خویش و بیگانه از مراتب اریعه مسخ و نسخ در... و فسخ گذشته و نمی‌توانیم معایر موجوده آن را مناط محسنات ادبی بطور کلی قرار دهیم. درین باره این عاجز بدوست محترم خود عرض میکنم که لطفاً عبوری بر آثار گذشتگان و تاریخ سبک و ادبیات زبان بفرمایند، وانگهی بسی از مشکلات کنونی خود بخود بر آنها پیدا خواهد شد. مثلاً میفرمایند در فارسی صفت یا موصوف مطابقت ندارد، چنانچه مردان دلیر و اشخاص دانشجو و غیره و این مسئله بکلی واضح است.

حال آنکه این مسئله بکلی واضح در ادب زبان پارسی طور دیگر است، که نه تنها صفت و موصوف در صورت جمع بودن باهم مطابق اند، بلکه عدد و معدود هم در جمع مطابقت داشت و این کلیه ای که بزعم نویسنده فاضل مطرد است در ادب قدیم زبان روائی نداشت.

مثلاً: و همه مادران شان پاکان و حرتان بودند. (تاریخ سیستان)

اما مطابقت عدد و معدود چون ده پسران یا سه خواهران که از خصایص سبک نثر نویسی قدماست. نویسنده محترم جمع کلمه چهار را به (چهاران) در نوشته ابن سینا مورد خورده گیری قرار داده اند و جرأت فرموده گفته اند که این درست نیست زیرا گفته نمیشود چهاران پنجان... این جرأت و حمله فاضل محترم را با تعجب تلقی میکنم که چگونه حکم کرده اند درست نیست در حالیکه اگر بادی قدیم رجوع کنند بسی ازینگونه امثله را بطور مطرد در زبان خواهند یافت. فردوسی گوید:

بجستند زان انجمن هردوان
یکی پاک دل مرد چیره زبان

شهنامه (ص ۸۰ ج ۱)

همو گوید:

چو تندر خروشان هر دوان
شه جادو و رستم پهلوان

شهنامه (ص ۲۹۶ ج ۱)

در صورتیکه استادی مانند فردوسی استعمال دوان را روا داشته پس چهاران ابن سینا نیز درست است، از نویسنده دانشمند بکمال احترام خواهش میکنم که بر اساتید و قدماء نتازند، و مقام گذشتگان را محترم پندارند. زیرا متاع مزجاء امثال ما در دنیای علم آنقدر نیست که بساحت معلائی آن اساتید بزرگ رسیده بتوانیم. ۷. درباره عدم استعمال مصدر تنقید در زبان عربی، تا وقتیکه سند قوی در یکی از قوامیس معتبر و معتمد بدست نیاید نوشته آقای نویسنده محترم برای من قابل اطمینان نیست.

اما در سطور مطبوعه مقاله من متاسفانه بجای (انتقاد باب افتعال) عبارات مغلوط (انتقال با افعال) طبع شده، و این غلطی که در طبع یا تبیض مقاله روی داده چنین وانمود میکند که گویا من مصدر انتقاد را از باب انفعال می‌شمارم، حال آنکه باندک تأمل واضح می‌شود که انتقاد از باب افتعال نه از باب انفعال و این غلطی طبع نویسنده محترم را بنوشتن سطری چند واداشته است. اما درینکه ماده مجرد نقد به باب تفعیل برده نمی‌شود و در کلام عرب مستعمل نیست تا جائیکه حافظه من کمک میکند هیچ یکی از قوامیس معتبر زبان تازی تنقید باب تفعیل را نیاورده است. چون اکنون من در یک

دهکده دور از علم و کتاب زندگانی دارم، و در فاصلهٔ صدها میل نیز کتابی و کتبخانهٔ سراغ ندارم، بنابراین آندوست فاضل قبول زحمت فرموده در یکی از کتب خانهای کابل جستجو بفرمایند که آیا قوامیس معروف زبان عربی از قبیل لسان العرب ابن منظور، و صحاح جوهری و فیروز آبادی و غیرهم در مادهٔ نقد مشتقات باب تفعیل آورده اند یا نه؟

اگر تمام قوامیس معروف از ذکر آن خاموش باشد پس باور بفرمائید که باب تفعیل مادهٔ نقد در کلام عرب مستعمل نبود و ما را هم نباید که آنرا بزور استدلال جنبهٔ صحت بدهیم.

در پایان کلام این نکته را زیادت می‌کنم که همواره هدف نوشته‌های من در یادآوری‌های ادبی جواز محض نبوده و مقصد من درجهٔ تقوا و بلکه نه‌اید زهد ادبی بوده است آنچه بدرجهٔ جواز محض قرار می‌گیرد (و مرتبت عوام الناس است) قطعاً مورد بحث من نیست و رنه اگر اصطلاح و عرف و شهرت کنونی را مدار کار و مناط اعتبار قرار دهیم پس در مقابل نوشتن کارات نیز تاثیری لازم نخواهد بود، زیرا این کلمه آنقدر در بین میرزایان ما مصطلح و مروج شده که اکنون بصحت آن ایمان کامل دارند.

در دفتری که اکنون من کار می‌کنم، اینگونه کارات هر روز پیش می‌آید درینجا علم و خیرات نوشتن از کارات روزمرهٔ ماست، و بر کاغذ رسمی طبع کرده اند، "وکیل التجارگی" و این عنوان عجیب را آنقدر مصطلح ساخته اند که حتی من هم به تبدیل و یا اقللاً اصلاح آن موفق نمی‌شوم.

اگر آقای نویسندهٔ محترم باری بمکاتب رسمی دوایر ما که از قلم خواص امت یعنی مامورین بر می‌آید نظری فرمایند، خواهند دید که اینگونه اغلاط ادبی که در مقابل آن باید غشی کنند بتعداد لا تعد و لا تحصی در فضای دوایر ما رد و بدل می‌گردد، و هیچ کسی آنرا خورده گیری نکرده است و نمی‌کند و نخواهند کرد. پس هدف نوشته‌های من اخص الخواص و کسانی اند که بدرجهٔ غایت تقوای ادبی رسیده اند، و رنه عوام را باین سخنان ضرورتی و راهی نیست⁽¹⁾.

(1) مجلهٔ آریانا، سال ۱۳۲۸ ش، شمارهٔ ۴، ص ۱ - ۶.